

ОЛІЙНИК Микола Миколайович

**УТВОРЕННЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФСПЛОК НА ПРИВАТНИХ
ВИРОБНИЦТВАХ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ЇХ СТАНОВЛЕННЯ І
ЛІКВІДАЦІЇ (1921 - 1929 рр.)**

07.00.01 – Історія України

23.00.02

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук**

ДВ 38.419

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в секторі історії України Харківського державного педагогічного університету ім.Г.С.Сковороди.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор Білоцерківський Василь Якович

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор Якунін Віктор Кузьмович
кандидат історичних наук, доцент Кривчик Геннадій Георгійович

Провідна організація: Харківський політехнічний університет.

Захист відбудеться "22" жовтня 1997 р. о 13 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 03.01.15. по присудженню наукового ступеня доктора історичних наук в Дніпропетровському державному університеті (адреса: 320050, м.Дніпропетровськ, пров.Науковий, 3, корп.1, ауд. 307).

Автореферат розісланий "5" вересня 1997 р.

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотечі Дніпропетровського державного університету.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради кандидат історичних наук, доцент

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00751217 (N)

 Тутік Л.С.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ.

Постановка проблеми та актуальність її дослідження. Здобуття Україною після багатовікової боротьби реальної незалежності та суверенітету дало можливість розпочати перехід від командно-адміністративних, бюрократичних методів управління економікою до ринкових. В країні розпочався швидкий процес розвитку приватного підприємництва. Процес цей стратегічно вірний, але тактично не завжди продуманий, і його здійснення проходить дуже болісно. Як результат - різко знизився реальний рівень життя широких народних мас.

В цих умовах зростає роль профспілок в організації соціального захисту трудящих. Для глибокого усвідомлення і правильного вирішення завдань, що поставили перед ними, виникла гостра необхідність у максимальній мірі вивчити, узагальнити, проаналізувати і творчо переосмислити все краще, що було в їх досвіді.

У зв'язку з цим цікавим, важливим і повчальним є дослідження та узагальнення досвіду діяльності профспілок УСРР у приватному секторі в роки нової економічної політики, періоді дуже схожому з нашими сучасними реаліями, по організації соціального захисту трудящих, покращенню умов праці, побуту та проведенню іншої спілкової роботи.

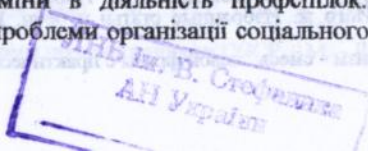
Викликає значний інтерес вивчення взаємодії різних спілкових структур: низових та керівних, галузевих і територіальних, їх відносин з державними органами, установами управління економікою, з підприємцями, участі профспілок у розробці трудового законодавства, боротьби з його порушеннями. Особливу актуальність для нашого часу має наукове дослідження проблем, пов'язаних із вивченням досвіду організаційно-масової роботи профспілок по зміцненню своїх організацій на приватних підприємствах, методів, форм, основних напрямків їх діяльності по захисту інтересів трудящих, забезпеченню її ефективності та дієвості.

Все це визначає наукове та практичне значення обраної проблеми.

Предметом дослідження є вивчення діяльності профспілок України по організації соціального захисту трудящих у 20-ті роки, в період проведення нової економічної політики.

Об'єктом дослідження є вивчення процесу утворення і діяльності профспілок на приватних виробництвах в період їх становлення і ліквідації.

Хронологічні межі дослідження. Хронологічні межі дослідження охоплюють 1921 - 1929 рр. Вони обумовлені періодом впровадження та проведення нової економічної політики в Радянській державі, що створило необхідні умови для розвитку приватного підприємництва в УСРР. Це внесло корінні зміни в діяльність профспілок. В центрі їх уваги та діяльності стали проблеми організації соціального захисту трудящих. 1929

рік, як відомо, став останнім у проведенні непу. В цьому ж році розпочалось її прискорене згорання і ліквідація приватного підприємництва. Таким чином, функція соціального захисту на виробництвах цього сектору була вилучена з діяльності профспілок.

Територіальні межі. Дослідження охоплює діяльність профорганізацій приватних підприємств, що діяли в межах УСРР у 20-ті роки. Однак для узагальнення та аналізу досвіду роботи профспілок на виробництвах цього сектору в УСРР був використаний загальнодержавний (в межах СРСР), республіканський та регіональний матеріал. Це дало можливість висвітлити в органічній єдності загальне та особливе в обраній для вивчення темі.

Стан наукової розробки. Історіографія теми дослідження відображає основні тенденції її вивчення і бере свій початок у 20-ті роки. З того часу по наші дні вийшла велика кількість різножанрових праць по багатьом аспектам досліджуваної проблеми. В списку використаної літератури вони нараховують 431 назву. Однак її історіографічного аналізу поки ще не зроблено. Це змушує автора, в якійсь мірі, заповнити цю прогалину та дати узагальнюючу класифікацію літератури, яка вийшла з 1921 по 1997 рік по основним проблемам теми.

В основу її періодизації та класифікації було покладено два основних критерія: по-перше, основні етапи соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку нашої країни в складі СРСР та після проголошення її незалежності; по-друге, рівень та стан розвитку вітчизняної історичної науки. У відповідності з цими критеріями література по проблемам вивчення теми аналізується в межах чотирьох основних періодів.

1. З 1921 до середини 30-х років.
2. З другої половини 30-х до середини 50-х рр.
3. З кінця 50-х до середини 80-х років.
4. З кінця 80-х років по наш час.

Розробка і висвітлення процесу становлення підприємств і виробництв приватного сектору та діяльності на них профспілок у названий період розпочалась ще у 20-ті роки, коли це ще не стало історією. З'являється велика кількість праць державних і партійних діячів СРСР¹ та УСРР², в яких основна увага приділяється питанням обґрунтування

¹ Див.: Андреев АА. Профсоюзы в России в 1921 - 1922 гг. - М., 1923; Бубнов А.С. Буржуазное реставраторство на втором году непа. - Пг., 1923; Бухарин Н.И. Заметки экономиста: К началу нового хозяйственного года. - М. - Л., 1928; Його ж. Избранные произведения. - М., 1928; Дзержинский Ф.Э. Промышленное строительство и хозяйственные затруднения СССР. - М. - Л., 1926; Ларин Ю. Частный капитал в СССР. - М., 1927; Ленин В.И. Полн. собр. соч. - Тт. 42 - 45; Рыков А.И. Статьи и речи. В 4-х томах. - М. - Л., 1930; Сталин И.В. Сочинения в 13 томах. - Тт. 5 - 11. - М., 1954 - 1955; Томский М.П. Профессиональные союзы на новых путях. - М., 1924; Його ж. Избранные статьи и речи. В 3-х томах. - М. - Л., 1925 - 1927 та інші.

² Див.: Квиринг Э.И. Троцкизм - смесь "левой фразы с практическим оппортуниз-

необхідності впровадження нової економічної політики, розвитку та меж приватного підприємництва. Велике значення для вивчення нашої теми мала ціла серія теоретичних праць О.І.Рикова, М.П.Томського і, особливо, М.І.Бухаріна. В них, на основі праць Леніна обґрунтовувалась важливість і необхідність проведення непу, збереження товарно-ринкових відносин, приватного підприємництва в період будівництва соціалістичного ладу в СРСР.

Важливе значення для дослідження обраної теми мала серія робіт наркома праці СРСР 20-х років В.В.Шмідта¹. В них наводиться змістовний і цінний матеріал про завдання і особливості соціального захисту трудящих на приватних підприємствах в період непу, роль профспілок у вирішенні цієї справи.

Суттєвим недоліком значної частини праць цих авторів було те, що вони носили дискусійно-публіцистичний, популяризаторський характер. Основна увага приділялась в них боротьбі з троцькізмом та іншими проявами "опортунізму", надуманими "спробами буржуазного реставратства." В кінці 20-х років в працях деяких авторів, особливо Й.Сталіна, Ю.Ларіна та інших, значне місце займає обґрунтування необхідності згортання непу та переходу до форсованої індустріалізації, боротьби з так званим "правим ухилом" (поглядами Бухаріна та його прихильників). Останні відстоювали ідею необхідності збереження непу і обмежених товарно-ринкових відносин в нашій країні.

В ці ж роки була опублікована велика кількість праць економістів та працівників державних господарських установ різних рівнів, присвячених аналізу причин введення і результатам впровадження непу, подальшим шляхам і темпам її розвитку. В них аналізуються пропорції можливого співвідношення різних соціально-економічних форм власності в економіці країни, в промисловості та її окремих галузях, їх подальшій долі².

Особливу цінність представляє одне з перших ґрунтовних досліджень, присвячене першим результатам проведення непу, підготовлене спеціально

мом." - Артёмовск, 1924; Його ж. Задачи партии в области промышленности и работы на селе. - X., 1925, Раковский X. Пять лет Украинской Советской власти. - X., 1923; Чубар В.Я. Выбранные статьи и промовы. - К., 1972 та інші.

¹ Див.: Шмидт В.В. Наше трудовое законодательство. - М., 1926; Його ж. Почему возникают и как разрешаются трудовые конфликты. - М., 1926; Його ж. Профсоюзы и Советская власть. - М., 1927; Його ж. Положение рабочего класса в СССР. - М. - Л., 1928; Його ж. Итоги работы и задачи НКТ СССР. - М., 1929 та інші.

² Див.: Бронский М.Г. Вопросы экономической политики. - М., 1924; Його ж. Основные вопросы нашей экономической политики. - М. - Л., 1926; Гухман Б. Основные вопросы экономики СССР. - М., 1928; Десять лет борьбы и строительства на Днепропетровщине. - Днепропетровск, 1927; Жолкова В.М. Перспективы нашей промышленности в связи с новой экономической политикой // Народное хозяйство Екатеринославщины. - 1921. - №1 - 2; Кридман Л.Н. Новая экономическая политика и плановое распределение. - М., 1922; Його ж. Два года новой экономической политики и плановое распределение. - М., 1923; Куперман О. Социально-экономические формы промышленности СССР. - М. - Л., 1929 та інші.

створеною комісією РНК СРСР¹.

В цей же період виходить багато цінних і цікавих праць, присвячених вивченню місця, ролі, особливостей розвитку приватного сектору, можливо рівню його питомої ваги в економіці Радянської держави². З'являються аналітичні роботи по окремим аспектам відношення Радянської влади до приватних підприємств, зокрема, з аналізом змісту і особливостей кредитної³ та податкової⁴ політики, правовим проблемам їх діяльності, питанням пов'язаним з рівнем та особливостями оплати праці трудящих цих виробництв⁵.

Дещо пізніше з'явилась ціла серія цікавих праць, в яких аналізується роль дрібної та кустарно-ремісничої промисловості в економіці країни і, зокрема, її значення для збільшення виробництва товарів першої необхідності, ліквідації безробіття, що швидко зростало⁶.

Вони мали не тільки велике значення для популяризації ідей непу, розуміння місця і ролі приватного виробництва в економіці Радянської держави, а й відіграли велику роль у певній нормалізації відношення центральних та місцевих радянських і партійних органів до приватних виробництв, створенню більш-менш сприятливих умов для їх діяльності. Правда, в окремих працях, які з'явились після 14 з'їзду ВКП(б), робляться і перші спроби зменшення ролі і значення приватного сектору для розвитку економіки СРСР і, зокрема, УСРР.

У 20-ті роки була опублікована велика кількість праць, написаних працівниками профспілкових органів. Більша частина цієї літератури присвячена створенню та загальним принципам діяльності профспілок в Радянській державі, їх організаційно-масовій роботі. Значна увага в деяких працях приділялась особливостям їх діяльності на приватних

¹ Див.: На новых путях. Итоги новой экономической политики. 1921 - 1922 гг. Вып. 1 - 5. - М., 1923.

² Див.: Копалкин В.М. Частная промышленность СССР. - М., 1927; Мингулин И. Пути развития частного капитала. - М., 1927; Свищев Ф.И. Частный капитал в народном хозяйстве СССР. - М., 1927; Шульман М. Государственный и частный капитал в местной промышленности // Хозяйство Украины. - 1924. - №16 - 17.

³ Див.: Дезен А.А. Банковское кредитование промышленности - М., 1925; Певзнер С. Работа Госбанка на Украине // Народное хозяйство Украины. - 1923. - №4 - 6; Фокин В. О стоимости банковского кредита // Хозяйство Украины. - 1925. - №9.

⁴ Див.: Гензель П.П. Налоговая политика со времени установления новой экономической политики // Вестник финансов. - 1924. - №1; Гроссман В.Я. Налоги и сборы в СССР. - М., 1929; Михалевиц С.Г. Вага оподаткувань // Хозяйство Украины. - 1928. - №12.

⁵ Див.: Шретер В.Н. Система промышленного права СССР. - М., 1925; Гухман Б.А. Производительность труда и заработная плата в промышленности СССР. - М., 1925; Дубинская И.Н. Бюджет рабочих семей на Украине в 1925 - 1927 гг. - Х., 1929.

⁶ Див.: Фейгин В. Кустарно-ремесленная промышленность СССР. - М., 1927; Шапиро Д. Кустарная промышленность и народное хозяйство СССР. - М. - Л., 1928; Яранов П. Обозначение Украины и кустарная промышленность // Хозяйство Украины. - 1929. - №1 - 2.

виробництвах, питанням керівництва ними більшовицькою партією¹. В цих працях аналізується практична діяльність профспілок приватних виробництв в галузі охорони праці², по вирішенню трудових конфліктів³, особливості спілкової роботи серед жінок⁴ та підлітків⁵. Значна увага приділялась обґрунтуванню необхідності тісної співпраці профспілок з іншими суспільно-громадськими організаціями.

Наприкінці 20-х років у великій кількості з'являються праці, підпорядковані, в основному, кон'юнктурі політичної боротьби за владу в країні. Велика увага в них приділялась обґрунтуванню офіційного сталінського курсу на необхідність форсованого згортання непу, товарно-ринкових відносин, приватного підприємництва. Для їх стилю характерна нещадна критика опонентів, в першу чергу прихильників, так званого "правого ухилу", утвердження в суспільній думці тези про "виконання непом своєї історичної ролі"⁶.

¹ Див.: Алуп А. Профсоюзы и положение рабочего класса в СССР. - М., 1925; Його ж. Как построены профсоюзы в СССР. - М., 1927; Боярский А. Что даёт рабочему членский билет. - М., 1926; Будаев П.А. Работа профсоюзов на частных предприятиях. - X., 1928; Булат И. Задачи профсоюзов на ближайшее // Пролетарская мысль. - 1923. - №2; Буянов В.А. Узловые вопросы организационной работы союзов. - М., 1927; Його ж. О работе профсоюзов в частных и концессионных предприятиях. - М. - Л., 1927; Великин Б. Профсоюзы СССР при диктатуре пролетариата. - Л., 1927; Догодов А. Текущие вопросы профдвижения. - М., 1927; Милонов Ю. Как должны работать наши профсоюзы. - М., 1926; Профсоюзы после Октября на Украине. - X., 1923; Профработа на частных предприятиях. - М., 1926; Работа среди служащих частных предприятий. - М., 1927; Радченко А.Ф. Десять лет профдвижения на Украине. - X., 1927; Свириновский Б. Завком как он есть. - М., 1927; Топоровская Х. Завком на частном предприятии. - М. - Л., 1927; Фин Я. Производственные союзы и секции. - М., 1926; Його ж. Массовая работа профессиональных союзов; Яроцкий В. (Чекин). Учение о профдвижении. - М., 1926; Чернявская М.Г. Профработа в частных предприятиях на Харьковщине // Вестник профдвижения Украины. - 1927. - №1; Козелев Б. Как большевики боролись за руководство профсоюзами. - М., 1928; Фролов А. Работа партии на частных предприятиях. - X., 1927; Яроцкий В. (Чекин). Партия и профессиональные союзы. - М. - Л., 1928 та ін.

² Див.: Кашун С. Охрана труда в новых условиях. - М., 1923; Мезенцев С. Подолякин С. Охрана робітничої праці. - X., 1926; Наумов Н.Г. Новый кодекс законов о труде // Народное хозяйство Украины. - 1923. - №1; Сафонов А. Рабочее законодательство в Советской России. - М., 1923; Семёнова А.Е. Очерки советского трудового права. - X., 1923.

³ Див.: Авдеев П.Н. Новые законы о порядке разрешения трудовых конфликтов. - М., 1929; Арский Р. Как бороться с частным капиталом. - М., 1927; Беджин Г. Рабочий вопрос в частной промышленности. - М., 1926; Буянов В.А. Трудовые конфликты и практика работы профсоюзов. - М., 1925; Фин Я. Опыт стачки в Советской России. - М., 1924; Хлопянкин А. Трудовые конфликты. - М., 1923.

⁴ Див.: Яроцкий В. (Чекин). Работница и профессиональные союзы. - М., 1925; Рашин А.Г. Женский труд в СССР. - М., 1928.

⁵ Див.: Кашун С.И. Охраняйте детский труд. - М., 1923; Рогов В. Молодёжь в ремесленной и кустарной промышленности. - М., 1928; Завьялов В. Работа ВЛКСМ на концессионных арендных и частных предприятиях. - М., 1928; Скарубский М.Е. К вопросу о льготах кустарям-одиночкам по ученичеству // Вестник профдвижения Украины. - 1924. - №45; Шварц Г. Зайцев В. Положение труда молодёжи в СССР. - М., 1928.

⁶ Див.: Броневский А. Злочинні шляхи нагромадження приватного капіталу. Практика спекулятивного капіталу на Україні. - X., 1929; Його ж. Рвачи и комбинаторы. Из

Аналіз літератури по темі першого періоду історіографії проблеми показує, що узагальнюючих праць, присвячених діяльності профспілок на приватних підприємствах УСРР не було створено. В той же час відбувалось накопичення фактичного матеріалу. Саме в цей період, за нашими підрахунками, була опублікована найбільша кількість різноманітних праць по багатьом проблемам і аспектам теми, що вивчається. Написані практичними працівниками, які безпосередньо працювали в профспілках та органах управління економікою, вони відобразили глибоке знання життя і діяльності профспілок на приватних виробництвах. Дуже цінним є фактичний матеріал, який автори взяли, головним чином, з поточних архівів, документів періодичної звітності та результатів обстежень, велика кількість яких проводилась по різним аспектам діяльності профспілок в приватному секторі промисловості.

До беззаперечних досягнень цього періоду слід віднести видання великої кількості документальних публікацій по різним проблемам теми¹.

У другий період історіографії теми (друга половина 30-х - середина 50-х років) продовжувалось вивчення нашої проблеми. Однак у порівнянні з попереднім періодом число опублікованих праць різко зменшилось. Більш того, багато з надрукованих робіт було вилучено з вільного користування і передано в бібліотечні, музейні та архівні спецхрані.

В цілому, спеціальних робіт по темі дослідження в другий період історіографії проблеми по суті не було створено. Окремі аспекти висвітлювались в загальнотеоретичному плані в працях, присвячених діяльності Комуністичної партії по ліквідації приватного капіталу в нашій країні². Вони базувались на методології "Короткого курсу історії ВКП(б)." Їх джерельна база була надзвичайно вузькою, оцінка діяльності приватного підприємництва давалась через призму необхідності завжди і скрізь вести боротьбу з будь-якими проявами ринкових відносин.

практики спекулятивного капіталу. - Х., 1930; Кондурушкин И.С. Частный капитал перед советским судом. - М. - Л., 1927; Итого ж. Хозяйственно-экономические судебные процессы периода нэпа. Обвинительные речи. - М. - Л., 1930; Сегаль И. Пути ухода частного капитала // Финансовые проблемы планового хозяйства. - 1930. - №7 - 8; Сигал Б.В. До питання про приватний капіталізм на Україні. - Х., 1929; Соколов В. Классовая борьба в промкооперации. - М., 1930; Струмилин С.Г. О судьбах частного капитала в СССР // Плановое хозяйство. - 1929. - №6; Фабричный А. Классовая борьба в городе и государственный аппарат. - М., 1930.

¹ Див.: Советская страна в период восстановления народного хозяйства (1921 - 1925). Библиографический указатель документальных публикаций. Под ред. Э.Б.Генкиной.- М., 1975.

² Див.: Генкина Э.Б. Переход советского государства к новой экономической политике. - М., 1954; Глазerman Г.Е. Ликвидация эксплуататорских классов и преодоление классовых различий в СССР. - М., 1949; Мамай Н.П. Коммунистическая партия в борьбе за идейно-политическое воспитание масс в первые годы нэпа. - М., 1954; Марьяхин Г.Л. Налоговая система в СССР. - М., 1952; Спиридонов Н.С. Переходный период от капитализма к социализму. - М., 1954; Фабричный А. Частный капитал на пороге пятилетки. - М., 1939.

Новим явищем цього періоду стала поява дисертаційних праць, в яких на загальносоюзному та республіканському матеріалі досліджувалась діяльність РКП(б) - КП(б)У по ліквідації приватного підприємництва¹.

І хоч дослідження цього періоду не були позбавлені притаманих їм недоліків (суб'єктивні нашарування, вузька джерельна база), їх поява відіграла позитивну роль в розробці окремих аспектів проблеми. Таким чином, і в цей період був зроблений певний крок вперед у вивченні нашої теми.

Третій період історіографії розпочався з кінця 50-х років і продовжувався до середини 80-х. Після 20 з'їзду КПРС у істориків, економістів знову посилюється інтерес до вивчення причин впровадження непу, розвитку приватного підприємництва, діяльності суспільно-громадських організацій. Новим моментом в підготовці наукових праць стало більш широке використання джерельної бази. Це сприяло тому, що опубліковані дослідження стають більш глибокими і об'єктивними в науковому відношенні. Особливо багато праць в цей час було підготовлено по проблемам суті і причин необхідності розвитку державного капіталізму в перехідний період², періодизації нової економічної політики³.

Новим явищем стала поява значного числа історіографічних праць по проблемах проведення непу, історії робітничого класу та профспілок⁴. В них аналізуються, в тій чи іншій мірі, окремі аспекти стану вивчення даної теми, що створює необхідні умови для її подальшого дослідження.

В цей же час з'являються роботи, присвячені розвитку товарно-

¹ Див.: Кононенко Г.К. Переход к новой экономической политике на Украине (1921 - 1922). Автореф. дис... канд. ист. наук. - К., 1950; Марьяхин Г.Л. Налоги в СССР в переходный период от капитализма к социализму. Автореф. дис...канд. экон. наук. - М., 1954; Рафайлова Т.К. Коммунистическая партия в борьбе за ликвидацию капиталистических элементов в промышленности СССР (1921 - 1930). Автореф. дис... канд. ист. наук. - М., 1955.

² Див.: Васюнин М.К. О сущности госкапитализма в переходный период от капитализма к социализму // Вестник МГУ. - Серия История. - 1960. - №1; Захарова М.В. О сущности и формах госкапитализма в переходный период от капитализма к социализму // Вестник ЛГУ. - 1958. - №23. - Вып.4; Косой А.И. Проблемы госкапитализма и экономическая политика партии в переходный период // Вопросы истории КПСС. - 1966. - №10. - С.23 - 28; Левин А.О. О государственном капитализме в переходный период // Вопросы экономики. - 1962. - №5; Його ж. Социально-экономические уклады в СССР в период перехода от капитализма к социализму (Государственный капитализм и частный капитализм). - М., 1967 та ін.

³ Див.: Климов Ю.Н. К вопросу о периодизации новой экономической политики // Вопросы истории КПСС. - 1966. - №11; Морозов Л.Ф. К вопросу о периодизации борьбы с нэпманской буржуазией // Вопросы истории. - 1964. - №12 та ін.

⁴ Див.: Батаева Г.В. Историкографические работы о советском рабочем классе // Вопросы истории. - 1969. - №4; Вопросы историографии и источниковедения истории рабочего класса СССР. - М., 1962; Иванов В.П. Профсоюзы СССР в 20-х - нач. 30-х годов в послевоенной советской историографии // Вопросы истории. - 1967. - №5; Климов Ю.Н. Историография новой экономической политики // Вопросы истории КПСС. - 1966. - №5; Трифонов И.Я. Овсянкин В.А. Проблема ликвидации эксплуататорских классов в СССР в советской историографии // Советская историография классово-борьбы и революционного движения в России. - Ч.2. - Л., 1967 та ін.

ринкових відносин, приватного підприємництва, діяльності на них профспілок у роки проведення непу¹. В цих працях в науковий обіг вводиться велика кількість нового цікавого матеріалу. В деяких з них робляться спроби по-новому і більш глибоко підійти до вивчення перехідного періоду, його місця, ролі і значення для будівництва соціалістичного суспільства.

Разом з тим дослідження цього часу по обраній темі несли на собі відбиток часу і знаходились під впливом марксистсько-ленінської доктрини. Зокрема, форсоване згорання непу, ліквідація товарно-ринкових відносин та інші деформації в житті радянського суспільства багато в чому зводились тільки до помилкових дій Сталіна. Радянські історики виправдовували курс більшовицької партії на одержавлення економіки і правильність відмови від товарно-ринкових відносин. Продовжувалось засудження поглядів М.І.Бухаріна і його прихильників відносно необхідності збереження непу і приватного підприємства. При цьому суть непу зводилась до тимчасового періоду для створення необхідних передумов побудови соціалістичного ладу в СРСР.

Треба відзначити, що в цей період значний вклад в дослідження багатьох аспектів вивчаємої теми вносять і українські історики². В їх дослідженнях у науковий обіг був введений багатий матеріал, присвячений діяльності профспілок на приватних підприємствах, аналізу класової боротьби трудящих і змін, які відбувались у вивчаємії період в робітничому класі

¹ Див.: Бобков І.В. Основные черты переходного периода от капитализма к социализму. - М., 1959; Быкова С. Работа советских профсоюзов по заключению коллективных договоров на частных предприятиях в первые годы нэпа // Материалы научной конференции ВШЦД ВЦСПС. - М., 1972; О социалистическом преобразовании мелкотоварного уклада в промышленности СССР // История СССР. - 1963. - №5; Павлов Ф.С. Октябрьская революция и исторический опыт КПСС в ликвидации средней и мелкой промышленной и торговой буржуазии в переходный период от капитализму к социализму // Великая Октябрьская революция и строительство коммунизма. - Днепропетровск, 1967; Присягина Н.Д. Деятельность партийных и профсоюзных организаций на частных и госкапиталистических предприятиях // Вестник ЛГУ. - 1970. - Вып.4. - №20; Рафалиова Т.К. Положение рабочих и классовая борьба на частнокапиталистических предприятиях в период нэпа (1921 - 1929 гг.) // Труды Ленинградского технологического института. - 1959. - Серия История. - №2; Трифонов И.Я. Очерки истории классовой борьбы в СССР в годы нэпа. - М., 1960 та інші.

² Див.: Кудлай О.С. Борьба трудящих Харьковщины за відбудову промисловості і сільського господарства (1921 - 1925 рр.). - Х., 1961; Кунах Ю.І. З історії орендної промисловості України в перші роки непу // Питання історії народів СРСР. - 1971. - Вып.12; Кучер О.О. З історії класової боротьби на приватних та орендних підприємствах України в перші роки непу // Питання історії народів СРСР. - 1968. - Вып.5; Лобурець В.С. Зростання кадрів робітничого класу України в 1921 - 1925 рр. // Питання історії народів СРСР. - 1970. - Вып.15; Самофалов В.М. Комуністична партія України в боротьбі за відбудову народного господарства (1921 - 1925 рр.). - К., 1963; Семенов В.Г. Діяльність профспілок на приватних і орендних підприємствах УСРР у 1921 - 1925 рр. // Питання історії народів СРСР. - 1968. - Вып.7; Його ж. Деятельность профсоюзов Украины по защите интересов подростков в восстановительный период (1921 - 1925) // Вестник Харьковского университета. - 1970. - Серия История КПСС. - №51 та інші.

України.

Основним же недоліком цих праць було те, що українські радянські історики користувались загальними ідеологічними стереотипами, які в цей час панували у всіх радянських суспільствознавчих науках при вивченні проблем непу, товарно-ринкових відносин, приватного підприємництва, діяльності на них профспілок.

Початок перебудови створив умови для переходу до четвертого історіографічного періоду у вивченні теми. У зв'язку з кризою командно-адміністративних методів розпочалось усвідомлення помилковості курсу на всеосяжне одержавлення економіки і необхідності переходу до товарно-ринкових відносин, звідси значне зростання інтересу до нової економічної політики, всього комплексу проблем, пов'язаних з її впровадженням, проведенням та результатами.

Перехід до гласності відкрив шлях до раніше закритих бібліотечних, музейних, архівних спецхранів, розпочалось активне вивчення раніш заборонених тем. Завдяки цьому з'являється велика кількість праць, в яких по-новому починає висвітлюватись діяльність КПРС і, зокрема, її відношення до непу, розвитку приватного підприємства¹.

Знайомство з новими архівними матеріалами, раніше забороненими публікаціями, в тому числі з працями М.І.Бухаріна, О.І.Рикова, відомих економістів М.Д.Кондратьєва, М.І.Туган-Барановського, О.В.Чаянова та інших, привело до того, що деякі історики починають коригувати свої попередні погляди на ленінську концепцію непу, на роль товарно-ринкових відносин і їх використання².

З початком лібералізації політичної системи видаються раніш заборонені праці західних вчених, емігрантів, представників української діаспори за кордоном. Це збагатило вітчизняну історичну науку новими концепціями, підходами і оцінками у вивченні нашої теми³.

¹ Див.: Страницы истории советского общества. - М., 1989; Страницы истории КПСС. Факты, проблемы, уроки. - М., 1989; Страницы истории КПРС. Факты, проблемы, уроки. - К., 1990; Наше отечество. Опыт политической истории. - Т.2. - М., 1991; Экономическая политика советского государства в переходный период от капитализма к социализму. - М., 1986; Проблемы истории Украины. - К., 1991; Проблемы истории Украины: факты, суждения, понюки. - К., 1991 та інші.

² Див.: Безотосний М.П. Легка промисловість України (1919 - 1925 рр.) // Український історичний журнал. - 1991. - №1; В.И.Ленин о непе. - М., 1991; Жиромская В.Б. Советский город в 1921 - 1925 гг. - М., 1988; Кульчицкий С.В. Ленинська нова економічна політика і здійснення її в УРСР // Український історичний журнал. - 1989. - №8; Кушнір А.Г. Демократическая альтернатива середины 20-х годов. - М., 1989; Поляков Ю.А. Советская страна после окончания гражданской войны: территория и население. - М., 1986; Филатов Ю.А. Филатова В.П. Особенности осуществления НЭПа в Донбассе (1921 - 1929) // Летопись Донбасса. - 1992. - Вып. I та інші.

³ Див.: Валентинов Н. (Вольский Н.) Новая экономическая наука и кризис партии после смерти Ленина. - М., 1991; Верт Н. История советского государства. - М., 1991; Карр Э. История Советской России. - Т.1 - 2. - М., 1991; Кононенко К. Колониальный визиск - основа советской индустриализации. - Нью - Йорк, 1960; Козн С.

Інтерес і увага до проблем досліджуваної теми продовжує зростати в 90-ті роки. Могутнім чинником цього було проголошення Україною своєї незалежності і реального суверенітету, перехід до товарно-ринкових відносин. Це створило необхідні умови для появи значного числа нових досліджень, які багато в чому поривають з традиціями радянської історіографії на відображення історичного шляху, пройденого українським народом за останні вісімдесят років. Іде глибока переоцінка діяльності КПРС-КПУ, місця і ролі товарно-ринкових відносин, нової економічної політики для розвитку УСРР.

Великий вклад у розробку і переосмислення багатьох проблем нашої теми внесли нові підручники та навчальні посібники по історії України, історії економічної думки, написані на основі сучасних підходів до вивчення історичного процесу¹.

Привертають до себе увагу і вносять певний вклад у вивчення досліджуваних нами проблем праці, які з'явилися в останній час і присвячені впровадженню і проведенню реформи в УСРР².

В усіх цих працях останнього періоду на основі відмови від традиційних поглядів із використанням нових сучасних підходів дається більш зважена оцінка реформи, розвитку економіки Радянської держави в цілому. Глибоко розкриваються причини згорання товарно-ринкових відносин та ліквідації приватних виробництв, діяльності на них профспілок.

Аналіз літератури по темі дослідження дозволяє зробити такі висновки.

1. По різним аспектам вивчаної теми написана значна кількість праць. В них зібрано і узагальнено, у відповідності з рівнем розвитку вітчизняної історичної науки, значний фактичний матеріал. В останній період з використанням нових підходів значно розширився діапазон дослідження різних аспектів обраної проблеми. Однак, комплексного дослідження, присвяченого вивченню діяльності профспілок на приватних підприємствах в роки нової економічної політики поки що не проведено.

2. В розробці і висвітленні теми виявилась ще одна особливість. Багато авторів, які займалися, в тій чи іншій мірі, розробкою окремих її проблем, як правило, брали початковий рубіж - 1921 р., а обмежували свої дослідження різними хронологічними межами. Привертає увагу те, що більшість праць по нашій темі написана на загальносоюзному матеріалі і

Бухарин. Политическая биография. 1888 - 1938. - М., 1988; Субтельний О. Україна: Історія. - К., 1993; Енциклопедія Українознавства. - Т.2. - К., 1996 та інші.

¹ Див.: Історія України. Курс лекцій в двох книгах. - Кн.2. - К., 1992; Історія України. Курс лекцій. - Х., 1995; Історія України: Нове бачення. - Т.2. - К., 1996; Історія економічної думки України. - К., 1993; Бобко О.Д. Історія України у 20 столітті: 20-ті - 90-ті роки. - Ніжин, 1994 та інші.

² Див.: Кульчицький С.В. Комунізм в Україні. - К., 1996; Никольский В.Н. Изюмов В.И. НЭП в Донбассе. Историческое исследование. - Донецьк, 1992; НЭП - приобретения и потери. (Сборник статей.). - М., 1994; Шаповал Ю.І. Україна 20 - 50 - х років. Сторінки ненаписаної історії. - К., 1993 та ін.

дуже мало тих, що були присвячені суто УСРР, окремим її регіонам.

3. Оскільки наукова розробка обраної теми проходила шляхом вивчення окремих питань та аспектів, її основні проблеми, як свідчить історіографічний аналіз, досліджені далеко не з однаковою повнотою. Цілий ряд проблем тільки поставлено або розроблено недостатньо. Але, узяті в цілому, вони створюють необхідні умови для її комплексного вивчення.

Мета і основні завдання дослідження визначені з урахуванням актуальності, наукового і практичного значення теми, стану її розробки і наявної джерельної бази. Виходячи з цього, головною метою дисертаційної роботи є комплексне дослідження процесу утворення і основних напрямків діяльності профспілок по організації соціального захисту на приватних підприємствах УСРР в період їх становлення і ліквідації в роки непу.

Не претендуючи на однаково глибоке висвітлення теми у всіх її складних і багатогранних аспектах, автор ставить перед собою такі конкретні завдання по її дослідженню:

- дати історіографічний аналіз і класифікацію опублікованої літератури та джерел по обраній темі;

- висвітлити політику і основні напрямки діяльності Комуністичної партії і Радянської держави по розвитку приватного підприємництва в період непу;

- проаналізувати процес становлення приватного сектору, результати діяльності і причини їх ліквідації;

- розкрити форми і методи партійного керівництва профспілками приватних виробництв, організаційно-масову роботу по їх створенню і зміцненню;

- узагальнити основні напрямки діяльності профспілок на підприємствах приватного сектору.

Методологія і методи дослідження. При вирішенні поставлених завдань автор керувався матеріалістичним розумінням розвитку історичного процесу, спирався на загальнолюдські принципи системності й історизму, логічний та історичний методи дослідження. На думку автора, це дозволяє підійти до вивчення історичного процесу та будь-яких явищ з позицій не статички, а динаміки, вивчити взаємозв'язки фактів і подій в їх взаємообумовленості та багатогранності.

В теоретико-методологічну основу дослідження були також покладені вивірені часом і визнані представниками різних історичних та історіософських шкіл принципи історизму, наукової об'єктивності, орієнтації на загальнолюдські цивілізаційні цінності, поєднання минулого с сучасним та майбутнім.

Конкретними науково-історичними дослідницькими методами, які використовував автор у вивченні проблем досліджуваної теми, були історико-аналітичний, порівняльно-історичний та метод статистичного

формально-кількісного аналізу.

Джерельну базу дисертації складає комплекс різноманітних джерел. Його можна умовно розділити на дві основні частини: опубліковані та архівні матеріали.

Безумовно, не тільки історіографічну, а й велику джерелознавчу цінність представляє 431 опублікована праця по темі дослідження. В них, особливо в літературі 20-х років, зібраний великий, часто унікальний, конкретно-фактичний матеріал, який дає можливість проаналізувати процес вивчення теми, по-новому підійти до дослідження багатьох її аспектів, використати його для обґрунтування наших положень.

Серед опублікованих документальних видань для вивчення та аналізу політики і діяльності РКП(б) та Радянської держави, їх відношення до розвитку приватних виробництв, завдань та основних напрямків роботи на них профспілок велике значення мають матеріали з'їздів РКП(б) і КП(б)У, постанови, циркулярні і інформативні листи їх Центральних комітетів, документи ЦВК, РНК, ВРНГ СРСР, РСФРР та УСРР. Значну цінність для дослідження обраної теми, проведення наукового аналізу її основних проблем має вивчення і використання документів з'їздів профспілок СРСР та УСРР, звіти Південного бюро ВЦРПС і Всеукраїнської ради профспілок, губернських, окружних, повітових, районних в містах профспілкових органів про їх діяльність. Для вивчення і аналізу окремих проблем обраної теми певну допомогу надало використання збірників документів і матеріалів. Всього автором вивчено і використано 120 назв таких джерел.

Цікавий і цінний, головним чином ілюстративний матеріал про процес становлення, а потім і ліквідації приватних виробництв та багатогранну діяльність профспілок на них даю вивчення 46 назв різних органів періодичної преси загальнодержавного, республіканського, губернського і повітового масштабів.

Важливе значення, а часто і єдину можливість у дослідженні багатьох проблем обраної нами теми дало вивчення матеріалів 67 фондів восьми центральних і місцевих архівів. В дисертації широко використані матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України), Одеського, Полтавського і Харківського обласних державних архівів, Державного архіву Російської Федерації (ДАРФ), Російського державного архіву економіки (РДАЕ), Російського центру зберігання і вивчення документів новітньої історії (РЦЗВДНІ).

Автор на сторінках 23 - 30 дисертації зробив спробу провести класифікацію і дати детальний джерелознавчий аналіз усіх залучених ним джерел для дослідження його наукової проблеми. Це дало можливість

пошукачу зробити висновок, що, в цілому, джерелознавча база, зібрана ним, є цілком достатня для вирішення, в основному, всіх поставлених завдань по її вивченню.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що це одне з перших комплексних досліджень по вивченню утворення і діяльності профспілок на приватних виробництвах УСРР в період непу. Вона дає нове уявлення про зміст і результати приватного підприємництва в УСРР у 20-ті роки, організацію спілкового захисту трудящих, зайнятих в цьому секторі.

До найбільш суттєвих результатів проведеного дослідження, що визначають її новизну, наукове і практичне значення, відносяться:

- вперше проводиться історіографічний аналіз стану наукової розробки теми з обґрунтуванням її основних рубежів та проблем, які вимагають подальшого вивчення, проведена систематизація і класифікація наявних джерел;

- дається аналіз значення розвитку виробництв і підприємств приватного сектору для відродження економіки і зменшення рівня безробіття в УСРР в роки непу;

- розкривається процес утворення профспілок на приватних виробництвах, основні методи і напрямки по їх зміцненню, результативність цієї роботи;

- узагальнюється і аналізується багатогранна і різноманітна їх діяльність по організації соціального захисту трудящих, умов праці, побуту, культурно-масової та іншої спілкової роботи на цих виробництвах;

- проведена робота по уточненню окремих фактів і подій, статистичних даних. В науковий обіг введено велику кількість нового конкретно-фактичного матеріалу, в тому числі і більш двохсот архівних джерел.

На захист виносяться такі положення:

- рішення більшовицької партії і Радянської держави про розвиток приватного підприємництва було вимушеним кроком і обумовлене наслідками громадянської війни і політики "військового комунізму";

- впровадження приватного підприємництва проходило досить складно, що пояснюється опором як з боку місцевих партійних і радянських органів, так і значної частини люмпенізованого населення республіки;

- приватне виробництво в досить короткий строк перетворилось у важливий чинник економіки, відіграло велику роль у відродженні промисловості і сільського господарства України, зменшенні швидко зростаючого у 20-х роках безробіття;

- поява приватних підприємств викликала необхідність створення і впровадження нової системи соціального захисту трудящих, зайнятих в цьому секторі, і це завдання, досить успішно, виконували профспілки;

- в процесі організації цієї діяльності профспілки накопичили цінний

досвід, який можливо і потрібно використовувати сьогодні, коли в нашій державі взятий курс на широке впровадження і розвиток приватного підприємництва.

Практичне значення проведеного дослідження. полягає в тому, що його матеріали, висновки і рекомендації можуть бути використані державними органами та профспілками для поліпшення організації соціального захисту трудящих на виробництвах зростаючого приватного сектору, а також при підготовці узагальнюючих праць з історії економіки, профспілкового руху України, вітчизняної історії в цілому.

Результати проведеного дослідження можуть бути використані для написання навчальних посібників, у спецкурсах з історії профспілок, економіки, політичної системи радянського суспільства.

Апробація отриманих результатів дослідження. Дисертація обговорювалась на засіданнях кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін військового інституту Національної гвардії України, двічі у секторі історії України Харківського державного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди (на останньому з них 13.05.1997 р. була рекомендована до захисту). Основні результати, висновки та наукові рекомендації дисертаційної роботи доповідались на одній міжнародній, двох міжвузівських, шести вузівських наукових конференціях, знайшли відображення в трьох наукових статтях, опублікованих автором, двох навчально-методичних розробках, у курсах лекцій з історії України, підготовлених з участю пошукача. Всього по темі проведеного дослідження автором індивідуально або у співавторстві опубліковано десять наукових і науково-методичних публікацій.

Структура дисертації. Виходячи із завдань дослідження, дисертація побудована за проблемно-хронологічним принципом. Вона викладена на 181 сторінці, складається із вступу, двох розділів (які включають по три параграфи кожний), висновків, списку джерел і літератури (49 стор.) та додатків (10 стор.).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ І РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, її наукове і практичне значення, предмет і об'єкт дослідження, його хронологічні і географічні межі, проаналізовано стан наукової розробки, визначено мету і завдання дисертації, охарактеризовано її методологічну основу та джерельну базу, розкрито наукова новизна, сформульовано основні положення, що виносяться на захист, висвітлено процес апробації отриманих результатів, вказані принципи побудови її структури.

У першому розділі - "Становлення та розвиток приватного підприємництва в УСРР в період непу" - вивчаються і аналізуються

проблеми, пов'язані з розвитком приватного виробництва.

У **першому параграфі** показано, що в результаті семи років війн (світової та громадянської), проведення політики "військового комунізму", основні галузі промисловості республіки були майже повністю зруйновані. Катастрофічно зменшилось виробництво сільськогосподарської продукції. Все це привело до нечуваного зубожіння населення. Швидко зростало незадоволення керівництвом Комуністичною партією і Радянською владою.

Для того, щоб врятувати свій режим, більшовицька партія змушена була відмовитись від "воєнно-комуністичних ілюзій" і перейти до нової економічної політики. Її мета - заспокоїти широкі народні маси, в першу чергу селянство, вивести країну з глибокої соціально-економічної кризи і направити її розвиток на відродження економіки, підвищення матеріального добробуту народу. Одним з важливих складових непу було допущення приватного виробництва.

Значна увага в цьому ж параграфі приділяється висвітленню складного процесу формування політики та законодавчої бази по створенню необхідних умов для становлення приватного підприємництва, впровадження в свідомість працівників партійного і державного апарату думки про необхідність його розвитку. Цей період охоплював 1921-1922рр.

У **другому параграфі** розкривається розвиток приватного підприємництва на засадах непу в 1923 - 1926 рр. Воно, як про це свідчить вивчення і узагальнення різноманітних джерел, незважаючи на значно гірші умови діяльності (це переконливо показують матеріали дисертації), в які його поставила Радянська влада, керуючись своїми ідеологічними установками, активно конкурує з державними підприємствами. Як результат цього, в республіці значно зменшилось безробіття, зросло виробництво необхідної для потреб широких мас населення товарної маси. Радянська держава за рахунок податків на приватні підприємства отримала значні кошти для відродження промисловості, всього народного господарського комплексу.

Особливо значних успіхів приватне виробництво, як про це свідчать результати проведеного дослідження, досягає саме в УСРР. На нашу республіку припадало 23% - 25% від вартості виробленої продукції цього сектору в СРСР. Такі результати обумовлювались як структурою республіканської економіки (висока питома вага харчо-смакової, шкіряно-хутрової, в цілому, легкої промисловості, де позиції дрібних підприємств і раніше, і в цей період були особливо міцними), так і традиціями економічного розвитку України (високий рівень розвитку кустарно-ремісничої промисловості), менталітетом її населення.

Матеріали **третього параграфу** переконливо доводять, що в період з 1923/24 по 1926/27 господарські роки приватні підприємства по

виробництву, розмірам основного та обігового капіталу, отриманому прибутку, чисельності зайнятих і працюючих на них досягають свого апогею. Так, згідно з даними звіту ЦК РКП(б)У і РНК УСРР, основний капітал приватного сектору, який включав приватновласницькі та орендні підприємства фабрично-заводського типу і кустарно-ремісничі підприємства, у 1925/26 госп.р. становив 10% від загальнореспубліканського. Їх основний капітал складав 52 256 000 крб., у тому числі власний 21 726 000 крб. Питома вага приватного сектору у виробництві промисловості фабрично-заводського типу складала 24,5%, кустарно-ремісничій - 75%. На 1 жовтня 1926 р. в ньому працювало і було зайнято близько 2,5 млн. чол.

Однак у кінці 20-х років Сталін і його прибічники, отримавши перемогу в боротьбі за владу в Комуністичній партії, змінили вектор економічного і соціального розвитку СРСР. Розпочалось форсоване згортання непу і її складової - приватного підприємництва. В дисертації на конкретному матеріалі розкривається, як цей курс на ліквідацію приватних підприємств проводився в УСРР, шляхи і методи його реалізації.

Другий розділ - "Завдання, методи і основні напрямки діяльності профспілок на підприємствах приватного сектору" - висвітлює процес утворення і зміцнення профспілок на приватних виробництвах, їх діяльність.

В **першому і другому параграфі** на основі вивчення, узагальнення і аналізу різноманітних джерел показано, що РКП(б) і Радянська держава, взявши курс на розвиток приватного підприємництва, для контролю над його діяльністю прийняла рішення використовувати для цього профспілки. Чітко визначивши на десятому і послідуючих своїх з'їздах головні завдання профспілок як організацій соціального захисту і класового виховання трудящих, Комуністична партія, використовуючи різні методи жорсткого контролю над профорганізаціями приватних виробництв, провела значну роботу по зростанню їх чисельності, організаційному зміцненню.

В результаті великої організаційно-масової роботи вже у 1921 - 1922 рр. профспілки починають діяти практично на всіх великих орендних підприємствах, виробництвах і значній частині приватновласницьких, які, як правило, були невеликими. Досить швидко вони, як про це свідчать результати проведеного дослідження, перетворюються у важливий фактор всього внутрішнього життя приватних виробництв. З ними все більше змушені були рахуватись підприємці.

В **третьому параграфі**, який за обсягом займає більше половини другого розділу, аналізуються основні напрямки діяльності профорганізацій на приватних виробництвах. В центрі уваги їх діяльності, як переконливо показує вивчення теми, безумовно знаходились питання

соціального захисту трудящих. При вирішенні цього, найбільш важливого для них завдання, велика увага приділялась підвищенню заробітної платні трудящих, покращенню умов праці та побуту. Важливим напрямком їх діяльності була боротьба з безробіттям, організація системи робітничого кредиту, кас взаємодопомоги, культурно-просвітницька робота.

Як свідчить вивчення і узагальнення різноманітних матеріалів, профспілкам приватних виробництв вдалось досягти значних успіхів у всіх вказаних напрямках їх діяльності. Так, рівень заробітної платні на підприємствах приватного сектору був значно вищим у порівнянні з державними і, на відміну від них, видавалась вона, як правило, своєчасно. Були досягнуті певні успіхи в покращенні умов праці, побуту, будівництві житла, організації громадського харчування, культурно-масовій роботі і т. інше.

У висновках зроблено узагальнення і підведено підсумки проведеного дослідження, сформульовано рекомендації, які витікають з нього. Головні висновки можна звести до наступного.

При реформуванні економіки і широкому впровадженні приватного підприємництва, яке проводиться сьогодні в нашій державі, при створенні однакових умов для розвитку підприємств всіх форм власності, особливу увагу необхідно звернути на підтримку дрібних підприємств "малого бізнесу." Це не вимагає, як показують результати нашого дослідження, великих капіталовкладень та іноземних інвестицій, але може, причому в короткий строк, вирішити кілька важливих проблем. В результаті їх успішної діяльності держава може отримати значні податкові надходження, що дозволить провести глибокі структурні зміни в промисловості та сільському господарстві, допоможе ліквідувати швидкозростаюче сьогодні безробіття, наповнити країну необхідною товарною масою вітчизняного походження, зменшити її залежність від іноземних поставок, в першу чергу товарів першої необхідності: продовольства, одягу, взуття тощо. Дрібні підприємства можуть також успішно функціонувати в сфері надання різноманітних послуг.

Вони з успіхом, як про це свідчить досвід 20-х років, можуть утверджуватись як у містах, так і в сільській місцевості. Особливо великий резерв для цього мають регіони з великим сільськогосподарським та людським потенціалом.

Розвиток приватного підприємництва всіх форм викликає нагальну потребу в підвищенні ролі профспілок, охопленню їх діяльністю всіх виробництв. Враховуючи сумний досвід 20-х років, треба провести повну деполітизацію та деідеологізацію їх діяльності. В своїй повсякденній роботі профспілки повинні керуватись тільки інтересами трудящих і направляти свої основні зусилля на організацію соціального захисту, покращення охорони і умов праці та побуту. В цьому відношенні сучасні профспілки з

врахуванням реалій сучасного стану, можуть широко використовувати цікавий і цінний досвід профорганізацій приватних підприємств 20-х років.

Це, на наш погляд, вимагає об'єктивного наукового дослідження і широкого вивчення кращого досвіду, накопиченого вітчизняними профспілками по організації соціального захисту трудящих в приватному секторі. Це стосується не тільки спілкових працівників. Потрібне введення відповідної тематики в суспільствознавчі курси в середній і вищій школах.

**Основний зміст дослідження викладений у
таких публікаціях автора:**

1. Діяльність профспілок на приватних підприємствах України (1921 - 1929 рр.) // Вісник Харківського політехнічного інституту. - 1993. - №18. - С.64 - 73. (0,5 др. арк.)

2. Розвиток приватного підприємництва в Україні (1921 - 1929 рр.) // Збірник наукових праць викладачів та аспірантів історичного факультету Харківський державний педагогічний інститут ім.Г.С.Сковороди. - 1993. - Вип.1. - С.69 - 76. (0,5 др. арк.)

3. Робочий план і програма курсу "історія України" (суспільно-політичні аспекти) - Х.: ХХІІІ, 1993. (2,5 др. арк., в співавт.)

4. До питання про діяльність профспілок на приватних підприємствах України в 1921 - 1929 рр. // Вісник Харківського університету. - 1994. - №381. - С.71 - 75. (0,25 др. арк.)

5. До питання про державну політику по відношенню до приватних підприємств в роки непу // Науково-методична конференція професорсько-викладацького складу та аспірантів ХХІІІ за підсумками науково - творчої роботи за 1993 рік. - Х., 1994. - С.98 - 100. (0,1 др. арк.)

6. До питання про вивчення нової економічної політики в суспільствознавчих курсах // Регіональна науково-практична конференція "Науково-методичні проблеми гуманітаризації підготовки спеціалістів". - Х., 1994. - С.57 - 58. (0,1 др. арк.)

7. Навчально-виховний процес: методика, досвід, проблеми. - Х.: ХВУ, 1994. - С.25 - 27. (0,2 др. арк., рос.мов.)

8. Україна в 20-ті роки // Історія України. Курс лекцій. - Х.: ХВУ, 1994. - С.213 - 253. (2,5 др. арк.,рос.мов.)

9. Україна в 20-ті роки // Історія України. Курс лекцій. - Х.: ХВУ, 1995. - С.146 - 177. (2 др. арк.)

10. Політика Радянської влади по відношенню до приватних підприємств в період нової економічної політики (На прикладі України) // Юг России в прошлом и настоящем: история, экономика, культура. Материалы региональной научно-практической конференции. - Білгород, 1996. - С.92 - 94. (0,2 др. арк.,рос.мов.)

Олейник Н.Н. Создание и деятельность профсоюзов на частных производствах Украины в период их становления и ликвидации (1921 - 1929 гг.).

Диссертация на соискание учёной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01. - история Украины. Днепропетровский государственный университет. - Днепропетровск, 1997.

Защищается диссертация основные положения которой изложены в 10 научных публикациях. В ней впервые комплексно исследуется деятельность профсоюзов на частных предприятиях Украины в 1921 - 1929 годах. В работе изучается и анализируется процесс становления и развития частных предприятий УССР в период новой экономической политики и основные задачи, методы, и направления деятельности профсоюзов по организации социальной защиты трудящихся на этих производствах.

Oleynik N.N. Foundation and activity of trade unions during period of their creation and liquidation (1921 - 1929).

The thesis for receiving the candidate's degree of historical sciences in speciality 07.00.01. - the History of Ukraine, Dnipropetrovsk State University, Dnipropetrovsk, 1997.

The principal proposition of the thesis being defended, are stated in 10 scientific works. For the first time the activity of trade unions at private enterprises of Ukraine during 1921 - 1929 years is being studied in all respects. The process of creation and development of private enterprises of the Ukrainian Soviet Socialist Republic during the new ekonomikal polici and the main problems, methods and directions of trade unions' activity in organization of worker's social defense at these enterprises are studied in the theses.

Ключові слова: нова економічна політика, приватні виробництва, діяльність профспілок.

Н. Олейник

433352

Підл. до друку 27.06.97 г.
Формат А5.
Папір ксероксний 70 г/м²
Ум.-друк. арк. 0,88
Тираж 100 прим.
Замовлення № 1943

ТОВ Курсор, м. Харків, пр. Театральний 11/13, тел. (0572) 47-71-74

422359

AB 38.419